

unutarnjeaustrijski staleži financiranje protuturske obrane uvjetovali ustupcima u pogledu vjerskih sloboda.

Sličnu misao iznosi i G. Schramm u referatu »Oružani sukob i istočnoj-srednjoj Europi... 1604-20«. U Unutarnjeaustrijskim zemljama blizina turske prijetnje odvrtila je plemstvo uključeno u obranu svoje domovine od suprotstavljanja svom vladaru zbog religioznog razmimoilaženja. U Hrvatskoj, još neposrednije ugroženoj od Turaka, u kriznom razdoblju nisu postojali preduvjeti da se zbog vjerskih razloga pomute odnosi s katoličkim vladarom. Protureformacija je još prije 1600 svladala sva protestantska gibanja. Značajna većina hrvatskog naroda nikad se nije pokolebala u svojoj odanosti katoličkoj vjeri.

I. Bitskey u prikazu kolegija Germanicum Hungaricum navodi da je jedan od prvih studenata (od 1559) bio »Hrvat Martinus Ivitius«, spominje, na primjer, Fausta Vrančića (i neke druge prelate), ali ne kaže da su bili Hrvati.

R. Bireley u studiji o Ferdinandu II ističe ulogu isusovaca u vjerskoj obnovi habsburških zemalja, osobito u odgoju intelektualne elite. Nabrajajući isusovačke kolegije kojih je osnutak i napredovanje pomogao Ferdinand II navodi i »Zagreb in Croatia«.

U završnom referatu H. G. Koenigsberger analizirajući činjenice usporedbom kojih bi se mogao bolje razumjeti razvoj apsolutizma u Srednjoj Europi vraća se na misao prof. Vilfana da su ratne nedaće i nametanje stalnih poreza za obranu zemlje slabile moć staleža u Hrvatskoj i Unutarnjoj Austriji dok je nasuprot tome rasla moć habsburških vladara.

Gledajući i nadalje iz hrvatskih perspektiva prikaz ove knjige ne bi bio potpun da se ne osvrnemo na neke naoko sitne manjkavosti, koje su vjerojatno promakle oku urednika i izdavača. Na početku knjige je zemljopisna karta *Habsburg Empire in 1660*, koja osim zemalja pod habsburškom vlašću zahvaća i velikim slovima označava i druge zemlje (npr. na zapadu Francusku, na sjeveru Dansku, Švedsku, Prusku, na istoku Ukrajinu, Transilvaniju i Vlašku), dok je na jugu karta prekinuta preko teritorija pod vlašću Habsburgovaca, tj. preko dijela Hrvatske, pa se ni ne vidi do kuda su sezali tužni »ostaci ostataka« koji se spominju u knjizi. Dio nekadašnjeg Ugarsko-hrvatskog kraljevstva pod habsburškom vlašću označen je kao *Kingdom of Hungary* (napisano, istina, sjeverno od Drave, ali bez oznake ikakve, makar pokrajinske granice), a hrvatskog imena na karti uopće nema, što više grad Zagreb ucrtan je na njoj mnogo južnije od rijeke Save i to u Kranjskoj (Carniola).

Zvezdana Sikirić

LELJA D O B R O N I Ć, POVLJESNI SPOMENICI GRADA ZAGREBA, svezak XXII
RAZNI PROTOKOLI, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1992.

Ugledna zbirka povijesnih izvora vezanih uz grad Zagreb - Monumenta historica civitatis Zagradiensis - izlazi još od 1889. godine kada ju je pokrenuo Ivan Krstitelj Tkalčić. Do danas je izašao 21 svezak koji sadržava raznorodnu povijesnu građu (isprave, sudski pozivi, knjige računa...). Sada je objavljen i 22. svezak pod naslovom »Protocolla varia« - »Razni protokoli«.

Prvih 11 svezaka izašlo je pod Tkalčićevim uredništvom i u njima je prezentirana građa za povijest Zagreba do 1526. g. Poprativši svaki svezak opširnim uvodom Tkalčić je ujedno, uz objavljivanje građe, napisao i prvu iscrpnu povijest grada Zagreba u srednjem vijeku.

Nakon Tkalčićeve smrti 1905. godine uprava grada povjerila je objavljivanje građe Emiliju Laszowskom. No, kako je građa za razdoblje nakon 1526. g. bila u jako lošem stanju, došlo je do prve veće stanke u izdavanju MHCZ-a jer je Laszowski morao prvo svu tu građu konzervirati, pa tek onda objavljivati. Tako je 12. svezak izašao tek 1929. godine. Sljedećih 7 svezaka (XII-XVIII) izašlo je pod njegovom redakcijom i obuhvatilo razdoblje od 1526. do 1700. godine; a unutar njega različitu građu - isprave, knjige računa, sudbene pozive i presude te zapisnike sjednica gradske uprave. Laszowski je promijenio donekle koncepciju serije, nije više pisao opširne povijesne uvode, nego samo

tekstove koji mogu biti inspirativna vodilja za dalja istraživanja. Iako je imao namjeru napisati opširan pregled povijesti Zagreba za to razdoblje (što se vidi iz predgovora 12. svesku) Laszowski to nikad nije učinio.

Sljedeća osoba koja se prihvatila prikupljanja građe iz zagrebačke prošlosti bila je Lelja Dobronić, koja i danas slovi kao jedan od najboljih poznavalaca prošlosti Zagreba. Pod njezinom redakcijom su, od 1953. godine, izašli su svesci XIX do XXI, a pripremila je građu i za ovaj najnoviji - 22. svezak.

Kronološki gledano, s objavljivanjem se građe, u MHCZ-u došlo do prve polovice 19. stoljeća. Međutim, s 22. sveskom ta je kronološka tradicija prekinuta; naime, ovi »Razni protokoli« potječu iz 17. stoljeća. Ti »Razni protokoli« sačuvani su u građi koja se čuva u Historijskom arhivu u Zagrebu pod imenom »Protocolla fassionum« te signaturama Prot. 73., Prot. 74. i Prot. 75. No, budući da je građa koja se čuva pod tim signaturama vrlo opširna te seže sve do 19. stoljeća (Prot. 74.), ovaj svezak sadrži samo onaj dio koji se odnosi na 17. stoljeće, okvirno do 1680. godine.

Sadržaj 22. sveska MHCZ-a globalno se može podijeliti na 2 dijela:

- Predgovor i uvodni tekst »Nazivi zagrebačkih lokaliteta u 17. stoljeću« (VII-XX)
- sama građa, tj. »Razni protokoli« (1-295).

Tiskani su i indeksi imena, mjesta i stvari (297-324) (ovaj posljednji za latinski i hrvatski), a sastavio ih je Jozo Ivanović.

U predgovoru autorica iznosi osnovne podatke o više no stogodišnjem izdavanju MHCZ-a te podatke o tome gdje i kako se čuva građa koja je objavljena u 22. svesku. Uvodni tekst, zasnovan većinom na građi koja je upravo objavljena - »Nazivi zagrebačkih lokaliteta u 17. stoljeću« ustvari je topografija grada Zagreba, tj. Gradeca i njegova podgrađa u to doba. Autorica u ovom tekstu pored onovremenog opisa grada donosi i neke zanimljive ideje koje bi se mogle iskoristiti za neka proučavanja u smjeru moderne historiografije, primjerice, proučavanje mentalnih struktura tog doba - kako su se Zagrepčani orijentirali i sl. No, i sama tema topografije grada kroz povijest vrlo je zanimljiva te može zainteresirati stručnjake različitih profila.

Sadržajno uspoređujući ovaj svezak s onima koje je uređivao Tkalčić očigledno je da uvodni tekst u mnogo manjoj mjeri iscrpljuje mogućnosti istraživanja koje pruža građa 22. sveska. Takav način objavljivanja ima svoje prednosti, ali i nedostatke - iako potiče dalja istraživanja zagrebačke prošlosti, on ipak zatvara krug ljudi koji se tim izdanjem mogu koristiti na one vične latinskom jeziku. Takav pristup doduše štiti historiografiju od laičkih, neznanstvenih pristupa, ali ipak smatram da bi se uvodom, u kojem bi bile prezentirane sve mogućnosti koje ta građa pruža za istraživanje, a istovremeno i prepičan dio prošlosti Zagreba (kao što je to radio Tkalčić), isto tako moglo spriječiti prodiranje neznanstvenih teza u javnost.

Sama građa podijeljena je u 3 dijela - 3 protokola:

- Protocolon diversarum literarum fassionum, privilegialium, testamentorum, aliarum-que expeditionum in hac libera et vetusta civitatis Montisgraecensi ab anno 1639. conscribi ceptarum (1-25)

- 1662. Prothocolum liberae regiae civitatis Montis Graecensis Zagrabiensis, in quo imposerum universae causae sub iuicatu egregii Blasii Ztepanich quorumlibet causantium movendae inscribentur (25-97)

- Protocolum liberae regiae civitatis Montis Graecensis Zagrabiensis post infoelicem et generalem eiusdem civitatis conflagrationem tempore egregiorum Michaelis Puczak iudicatus et Ioannis Sorsa notarius in anno Domini millesimo sexcentesimo septuagesimo quarto inchoactum (97- 297)

Iako bi se, zbog zajedničkog naziva »Protocolla fassionum«, pod kojim se ova građa čuva u arhivu, moglo očekivati da će se u ovom svesku nalaziti posjedovni podaci u vezi s nekretninama; ipak se tu može naći i zapisa sasvim drugog karaktera. To postaje jasno čim se pogleda naslov prvog protokola. Stoga ga i Lelja Dobronić označava kao »Razno« (str. VIII). Unutar tog Protocolona (1639.-1662. g.) se mogu naći najrazličitiji zapisi - između ostalog i korespondencija između Gradeca i Varždina (str. 6-7) te između Gradeca i zagrebačkog kaptola (str. 5). Ima građe i za lingvistička istraživanja - u Protocolonu mogu se naći zapisi na onovremenoj govornoj kajkavštini (str. 10 i 14-15). Ali, kako autorica sama kaže, »oni su s obzirom na pravopis pisani nedosljedno, a s obzirom na sadržaj gotovo nejasno« (str. VIII).

Drugi protokol - Prothocolum (1662.-1674. g.) - također već naslovom odaje da je riječ o sudskim slučajevima za sudstva Blaža Stepanića (Blasius Ztepanich). Kako i autorica naglašava: »ova je građa zanimljiva u prvom redu za poznavanje socijalnih prilika i

odnosa i načina sudovanja.« (str. VIII). No, kako se tu može naći različitih parnica, može ova građa služiti i za izučavanje npr. posjedovnih odnosa, a u vezi s time i za proučavanje gradskog areala u 17. stoljeću (kao što je to učinila autorica u uvodnom tekstu) ili pak za proučavanje nekih aspekata svakodnevnog života. Kao i u prvom dijelu - Protocolonu, tako i u ovom Prothocolumu ima pojedinih dijelova pisanih na hrvatskom jeziku i kajkavskom narječju. To su većinom izjave svjedoka. Iz toga bi se moglo zaključiti da su rasprave vjerojatno vođene na latinskom, ali se i govorni - hrvatski jezik mogao na sudu upotrijebiti kao valjan. Zanimljivo je primijetiti da u ovom drugom dijelu postoje 2 »rupe«. Naime, u kronološkom redanju zapisa nedostaju oni između kolovoza 1663. i veljače 1667. godine te potom zapisi iz čitave 1668. godine. Nije jasno da li ti zapisi nikad nisu postojali ili su možda zagubljeni ili propali.

Treći dio građe - Protocolum - nastao je 1674. i kasnije, nakon velikog požara, što se i vidi iz naslova. »U taj su protokol upisane »fasije« do uključivši 1686. godine, ali ih ima tako mnogo da je iz tehničkih razloga nemoguće iznijeti ih sve u ovom svesku.« (VIII) Ustvari, samo 3. dijelu odgovara naslov »Protocolla fassionum« jer u njemu prevladavaju »fasije« (praesens relatio voluntatis et contractuum coram magistratu); iako i tu ima nešto transakcija, testamenata... U trećem dijelu (kao i u drugom) spominje se velik broj imena onovremenih stanovnika Zagreba tako da se iz ove građe može dobro upoznati i etnički sastav stanovništva, a mogla bi eventualno poslužiti i za neka onomastička istraživanja. Isto tako, budući da se u ovim fasijama dosta često spominje isusovački kolegij (str. 121, 125, 128, 129...), one bi se mogle iskoristiti u nekom širem istraživanju djelovanja isusovaca na području Zagreba. Također ima, kao i u 2 prethodna dijela, i u trećem dijelova pisanih na hrvatskom jeziku (str. 135-136, 178-179-180, 292-293) - to su oporuke i cehovski privilegiji.

Sav ovaj izvorni materijal popraćen je bilješkama (na latinskom) u kojima su iznesene napomene uz građu - razlike i nadopune u štampanom tekstu građe naspram rukopisnog originala.

Izdavanje 22. sveska Povijesnih spomenika grada Zagreba vrijedan je doprinos, a nadasve poticaj za hrvatsku historiografiju da nastavi još intenzivnije proučavati prošlost Zagreba. Velika je šteta što je u zadnjih 40 godina ovo tek 4. objavljeni svezak MHCZ-a. Jedino čemu se možemo nadati je da će za hrvatsku historiografiju doći bolja vremena te da na sljedeći svezak nećemo morati čekati toliko dugo koliko na dvadeset drugi.

Gordan Ravančić

MARKO J A Č O V, LE GUERRE VENETO-TURCHE DEL XVII SECOLO IN DALMAZIA
Atti e memorie della Società Dalmata di storia patria, volume XX, Venezia 1991, str. 302.

Doba mletačko-turskih ratova u Dalmaciji u XVII stoljeću (Kandijski i Morejski rat) stoljeće je u kojem ovaj prostor zbog dugogodišnjih ratnih sukoba doživljava nemale političke, društvene i demografske promjene. U razdoblju u kojem se vode Kandijski (1645-1669) i Morejski (1684-1699) rat opustošen je znatan dio zaleđa Dalmacije; gradovi, sela i utvrde porušeni su ili ispražnjeni, a stanovništvo raseljeno. Demografske promjene koje će zadesiti Dalmaciju nakon ovih ratova obilježene su doseljavanjem novog stanovništva iz različitih dijelova Dalmacije i Bosne što će utjecati na djelomičnu promjenu sastava stanovništva s obzirom na njegovu etničku i vjersku strukturu.

Knjiga M. Jačova obrađuje upravo povijesna događanja u Dalmaciji u ovom razdoblju, kronološki slijedeći zbivanja tijekom svih ratnih godina. U uvodnom dijelu (str. 3-5) autor ukratko navodi najznačajnija djela o mletačko-turskim ratovima u XVII stoljeću, nastala još u istom stoljeću u kojem su se ratovi vodili (A. Vernino, A. Santacroce, G. Brusoni, A. Valiero), te upozorava da je njihovo osnovno obilježje faktografsko iznošenje činjenica.

Prvi dio knjige posvećen je zbivanjima tijekom Kandijskog rata u Dalmaciji 1645-1669. godine (str. 7-145). Razmatrajući stanje u Dalmaciji uoči Kandijskog rata autor navodi najznačajnije utvrde u graničnom pojasu između Turskog Carstva i Venecije. Početkom rata započinju turski prodrati u dalmatinsko zaleđe, pri čemu se velik dio sukoba odvija na zadarskom zaleđu (Zemunik, Vrana, Nadin), gdje se Turcima suprotstavlja mletačka vojska

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVLJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

VOL. 26

Z A G R E B

1993.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR:

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Za izdavača
Ivo Goldstein

Priprema za tisak
Hrvoje Stančić

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.